

Népek és nemzetiségek Kárpátalján

I. rész

S. BENEDEK ANDRÁS

A honfoglalás jelentékeny, valószínűleg bolgár-szláv lakosságot talált a mai Kárpátalja alföldi részén. Az erdős hegyvidék és a folyóvölgyek felső szakasza ekkor még lakatlan volt. Egy részük elmenekült, más részük egészen a tatárjárásig együtt élt a gyeptőrökkel, királyi szolgál- és vendégnépekkel. A gyeptüredés megszűntével felszabadult területet a XIII. század közepén telepítették be, nagyjából a mai településhálózatnak megfelelően. Ezt követően a mai Kárpátalja településföldrajzát, korai etnikai viszonyait elég jól ismerjük; Györffy György, Bélai Vilmos, Szabó István, Lehoczky Tivadar és Mészáros Károly munkái alapvetően pontos információkat nyújtanak.

Magyarok

Ezekből kiindulva a magyar nyelvterület legnagyobb kiterjedése idején mintegy duplája volt a mai 3000 km-nek (nem számolva a lakatlan és lényegében lakhatatlan hegyvidékek és a kiterjedt mocsárvilággal!). A nyelvhatár Ungvár, Szerednye, Beregrákos, Kajdánó, Kölcsey, Beregszentmiklós, Remete, Magyar-Komját, Úrmező, Técső vonalán húzódott. Egészen a XVI. század második feléig a magyarság arányszáma is mintegy kétharmada volt a terület összalakosságának.

Ezt az etnikai képet alapvetően az 1552-től 1605-ig, majd rövid békésebb időszak után az 1557-től 1717-ig terejedő történelmi (hadi) események változtatták meg. A három részre szakadt Magyarország északkeleti felvidéke felvonulási terület volt; (Huszt, Királyháza, Szőlős, Kovászó várainak, a beregszászi ferencesrendi kolostorból átalakított erődítmény ostromai), a német, tatár és török hadak vonulásait, Lubomirski herceg betörését, Munkács ostromát, a kuruc háburukat, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát és az utolsó tatárjárást 1717-ben, amely Ugocsa és Máramaros magyarságának szinte teljes pusztulását okozta. Szorosan kapcsolódik ehhez a drámai képhez az 1738-42-es pestisjárvány. A XVIII. század közepére tehát a mai Kárpátalja magyar lakossága szinte teljes egészében kipusztult. Különösen Munkács környéke és Ugocsa néptelenedett el. A mai Kárpátaljai Tiszaháton ekkor optimista becslések szerint is mindössze 6000 magyar anyanyelvű ember élt. A spontán és részben szervezett újratelepülés/telepítés egészében a XIX. század első évtizedéig tartott. Újabb felében telepítési hullámokat hozott magával a XIX. század második felének vízrendezése (a mocsarak és árterületek lecsapolása), a csehszlovák földreform, a szovjet időszak „iparosítása” és ezzel párhuzamosan a mindenkor jelenlevő természetes és irányított migráció.

Mielőtt azonban a telepítési és migrációs folyamatok mai hatását és visszahatását elemeznénk, a félreértések elkerülése végett nézzük meg hány magyar is élt, illetve él a tárgyalta időszakban Kárpátalján. 1880-ban a mai Kárpátalja közel 410 ezer lakosa közül 105 ezer fő (25,7%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Ez a szám 1911-re 185 ezerre, illetve 30,6%-ra emelkedett, majd 1921-re, az első csehszlovák népszámlálás adatai szereint 111 ezerre csökkent. Az 1931-es népszámlálás 116.584 magyart talált a területen, míg az 1941-es felmérés újra a közel negyedmillió magyar anyanyelvűvel számolt.

A valóságban Kárpátalján századunk harmincas éveiben (a 12 később idecsatolt ungi község lakosságát is figyelembe véve) mindössze 126.000 magyar nemzetiségű és egyben magyar anyanyelvű lakos élt.

A túlzó adatok forrása egyrészt becslés, másrészt a magyar anyanyelvű, magyarul (is) tudó zsidóság beszámítása. A monarchia idején a Kárpátalján élő zsidók nagyobb része nemzetként szerepelt, mindössze 36.000 vallotta magát magyarnak. A csehszlovák időszakban önálló nemzetiségként szerepeltek, míg a visszacsatolás után a magyar statisztika 86.000 zsidót tartott nyilván magyar nemzetiségüként. Még a vézskorszak után is több, mint 30.000-en tértek vissza Kárpátaljára, s bár statisztikailag újra külön nemzetiségként szerepeltek, nagy részük továbbra is a magyar közösséghez tartozott, többek között ők igyekeztek pótolni a megfogyatkozott magyar humán- és szakértelmiséget. A szovjet rendszer cári korszakból örökölt, de internacionalista mezbe öltözött antiszemizmusa azonban kivándorlásra készítette szinte a teljes zsidó lakosságot, s ma alig 300 magyar anyanyelvű zsidót tartanak nyilván Kárpátalján.

A megmaradt 120.000-es közösséget is alapvető veszteségek érték. A második világháborús fronttal visszavonult mintegy 7.000-7.500 kárpátaljai születésű magyar katona közül közel 5.000-en nem tértek vissza. Egyes becslések szerint legalább ennyi volt az elmenekült tisztviselők, vállalatvezetők, mérnökök, vasúti tisztek s az ide helyezett és hazatérő tanárok száma is. (*Kocsis Károly Dávid Zoltán* nyomán 25.000-re teszi a háborús időszak migrációs veszteségét!). Az 1944-ben „háromnapos” munkára elhurcoltak közül mintegy 20-23.000-en nem tértek vissza. Statisztikai fogyást jelentette azok száma is, akik épp az elhurcolástól menekülve szlováknak vagy ruszinak írták be magukat Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, az ugcasai Tiszántúl, illetve a Felső-Tisza vidékén. (Igaz, ezek egy részét már a csehszlovák statisztika sem magyarként tartotta számon!)

A kárpátaljai magyarság 1945-ben a fentieket és természetes szaporulatot is figyelembe véve nem lehetett több 92-95.000-nél. Ez az értelmiségtől, nem sokkal később lelkipásztoraitól és papjaitól is megfosztott, elárvult és megtizedelt közösség azonban a létezését veszélyeztető fizikai kihívásra demográfiai robbanással válaszolt. Többből van szó, mint a háborúk, természetes csapások után szinte törvényszerűen megemelkedő születésszámról. Kárpátalja egészében az ötvenes évek elején jelentkezett a demográfiai hullám, míg a magyarlakta beregszászi járásban ez már a negyvenes évek végén megkezdődött. Az 1945-1960 között születettek aránya Kárpátalján 20,7%, míg a beregszászi járásban 22,4%. Különösen 1950-1955 között volt magas a születések száma, amikor a területi átlag 7,1%-ával szemben a beregszászi járásban 8,1%-ot regisztráltak. Közvetett adatok (pl. beiskolázottak és érettségizők száma), a magyar lakosság körében észlelhető demográfiai hullám 1948-tól 1957-ig tartott. A születések átlag fölötti száma mellett a halálozások száma is csökkent, mivel a veszélyeztetett korosztályokból igen sokan elmenekültek vagy elpusztultak. Az évi 4.000-es természetes szaporulat következménye, hogy 1959-ben az első szovjet népszámlálás 146.000 magyart (plusz 20.000 magyar anyanyelvűt), majd az 1979-es népszámlálás – már alacsonyabb növekedés és az élénkülő kivándorlás miatt – 166.000 magyart talált a Kárpátalján. (Közülük 148.440 volt egyben magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű.) Az 1989-es népszámlálás jelezte először a magyarság számbeli csökkenését (155.711), de a nem magyar nemzetiségű, de magyar anyanyelvű lakosokkal együtt a magyar közösség száma 166.700-ra emelkedett. Tudni kell, hogy a személyi igazolványba bejegyzett nemzetiségen változtatni eddig nem volt mód, az anyanyelv bevallásához is némi bátorság és konokság kellett. A századfordulás, illetve az 1941-es magyar statisztikai adatok viszont arra utalnak, hogy még mindig többezren élnek Kárpátalján olyan lakosok, akiknek „közhasználatú nyelve” magyar, a kérdezőbiztosok hibájából, illetve a megkérdézettek közömbössége miatt azonban ez nem jelenik meg a statisztikában. (A legkirívóbb példa az ugcasai Csepe, ahol az 1.900 lakosból 1.800 magyar, statisztikailag mégis kisebbségben vannak!) Mindezt összevetve a kárpátaljai magyar kultúrközösség nem éri el a manapság szerényen említett 200.000-es lélekszámot. Különösen a kivándorlás, áttelepülés erősödik; az utolsó két évtized átlagában meghaladja az évi ezeröttszázat, s napjainkban a természetes szaporodás számát is. Súlyosan érinti a kárpátaljai magyarságot, hogy az áttelepülők közt igen sok az értelmiségi és általában a vállalkozó szellemű, egy-egy közösség arcukat meghatározó ember.

A kárpátaljai magyarság mai településterülete

A kárpátaljai magyarság döntő többsége a magyar határ közelében, nagyjából az Ungvár-Császlóc, Csongor, Izsnyéte, Dercen, Beregújfalu, Salánk, Fancsika, Csepe, Feketeardó, Gyula által behatárolt területen él, illetve szigetekben (Beregrákos, Técső, Visk, Aknaszlatina) és szórványokban, elsősorban a Felső-Tiszavidékén.

Északnyugatról délkeletre haladva az első nagyobb területi egység a történelmi Ung, Ungvártól a Latorcáig Északnyugatról délkeletre haladva az első nagyobb területi egység a történelmi Ung, Ungvártól a Latorcáig Árpád-kori, részben kismemesi falvakban. Az etnográfiai viszonyok XVIII. századi átrendeződése során Ungvár környékén Gerény, Radvác és Daróc vált ruszinná, később, egészen napjainkig tartó folyamat eredményeként asszimilálódott Órdarma és Baranya (ez utóbbi magyar lakosságát vélt vagy valós magyar atrocitások megtorlásaként 1944-ben helyi és a szomszéd faluból érkező ukránok egyetlen éjszaka kiirtották!). Ezzel szemben a magyar jellegét részben vagy egészen elvesztett települések közül Császlóc, Minaj, Katergény, Kereknye és Homok a XIX. század második felére elmagyarosodott. Ezt a településszerkezetet a csehszlovák földreform sem érintette, Kereknye azonban újra ruszin dominanciájú lett.

A visszacsatolás időszakában látszólag újra tért hódított a magyar elem az Ungvárt közvetlen övező falvakban, de az anyanyelvi adatok jelzik, hogy itt csupán afféle modern „hungarus-tudat” érvényesült.

A szovjet időszakban kezdetben csak néhány ruszin, belső ukrán vagy orosz család betelepítése színesítette az etnikai képet, az utolsó negyedszázadban azonban igen nagy arányú az orosz és ukrán lakosság beáramlása. Erősen érezhető ez a főútvonal mellett húzódó Szürtén és a vele egybeépült Tégláson, míg ennél is nagyobb arányú a betelepülés Minajban, Homokon, Kincsestanyán, Koncházán, Tarnócon, Sislócon és Botfalván. A letelepülési korlátozások idején a helyi kolhozban vállalt munka volt az „ugródeszka” az ungvári állás elnyeréséhez. A telepések számára új utcákat nyitottak és nyitnak. Nemcsak az agglomerációs térség elvesztését, de az addig egységes magyar tömb Csapig történő kettéválasztását jelentheti ez a folyamat egy-két évtizeden belül.

A ungvári járás másik magyar települési körzete a Latorcán túli rész, amely egykori Bereg, illetve Szabolcs megyei községeket foglal magába. Köztük Csap, a határjárás és vasúti csomópont 3.750 fős magyar kisebbséggel. A körzet többi, eredeti telepítésű falva (Telek, Eszeny, Szalóka, Ásvány, Kis- és Nagydobrony) megőrizte szinte tiszta magyar jellegét. Részben a csehszlovák földreform, de elsősorban az 1944-47-es szovjet „földosztás” Csap, Ásvány, Eszeny és Szalóka körzetében több ruszin telepet hozott létre (Demicevó, Cservonoje, Petrovka). Közülük csupán Cservonén, illetve az ahhoz tartozó Onca-telepen lakik mintegy 200 magyar.

A munkácsi járás magyar településkörzete már a magyar időszakban is csak ügyesen rajzolt nemzetiségi térképeken érintkezett magával Munkáccsal. A magyar falvak Barkaszótól Fornosig közvetlenül a beregszászi járás határán húzógnak, kivéve Beregrákost, amely nyelvszigetben és most már kisebbségben őrzi másfélezres lélekszámú magyarságát. Vegyes lakosságú a nyelvhatáron elterülő Izténye is. Az 1.300 magyar az összlakosságnak közel 60%-át teszi ki.

A beregszászi járásban él a kárpátaljai magyarság mintegy 40%-a. A XVIII. századi ruszin települések itt nem bontották meg az egységes etnikai képet. Makkosjánosi, Balázsér, Csoma és Homok telepesei már a XIX. század második felére elmagyarosodtak, csak a csehszlovák időszakban és a szovjet érában történtek kísérletek, hogy a görög katolikus vallásra építve előbb statisztikailag, majd az iskoláztatással nyelvileg is „rekonstruálják” a ruszin lakosságot. A népszámlálási adatokban ez a szándék még ma is érezhető, a környezet nyelvében nem. Ruszin nyelvszigetként él viszont már évszázadok óta a beregszászi hegység peremén Kovászó, míg a Gáthoz tartozó Csikós és Nyáras Gorondon mintegy 200, még a Schönborn uradalom által telepített ruszin lakik. A csehszlovák majd a szovjet földreform itt is telepítésekkel járt együtt, különösen az egykori Lónyay birtokon, Bályu vonzaskörzetében (Szvoboda = Kis- és Nagybakos mintegy egyharmadában magyar; Badó I. és Badó II., valamint Danyilovka ukrán), valamint Zápszony mellett (Kastanove)). Jelentős ukrán és orosz lakosság él Nagybaktán, a Területi Mezőgazdasági Kísérleti Állomáson, s a Beregszászhoz tartozó Geológustelepen. Bereg-

száshoz tartozik a Kígyós felé vezető vasút mentén Tasnádtelep is. A statisztikai adatok szerint (1989) a beregszászi járásban mintegy 12.000 ukrán él, ez a szám azonban valóban csak adat. A korábban említettek közül kiindulva legalább egyharmadával kevesebbre korrigálható.

A XVIII. századra visszavezethető etnikai változások Ugocsában alakultak a legizgalmasabban. Szabó István szerint a megye 22 községe vált magyarból ruszin többségűvé. Ezek közül több (Bökény, Farkasfalva, Tivadar, Csepe, Batár, Nevetlenfalú) lényegében teljesen, több pedig részben visszamagyarosodott (Gödényháza, Feketeardó, Fancsika, Tiszaújhely, Mátyfalva, Karácsfalva). Közvetlenül a Tisza mellett az ingadozó nyelvhasználat a ruszin etnikum javára dőlt el (Szirma, Sásvár, Hetény, Csoma), s így az ugocsai magyarságot mintegy kettészeli.

Érdekesen alakult Tiszaújlak etnikai arculata is. A már kamaravárosként is vegyes lakosságú község az utóbbi időben veszített ipari-adminisztratív és közlekedési jelentőségéből és egy kisebb mikrorégió központjaként fokozatosan túlnyomó többségében magyarrá vált (3.500 lakosból 3.200).

Az eredeti településszerkezetet két telepesfalú bontja meg. A Tisza jobb oldalán, Bereg megye határán Verbőckolónia (Puskino), a baloldalon, a román határ közelében pedig Újlaki. Mindkettő a szovjet időszak telepítése, a Vulsani vízgyűjtő építésekor költöztették le lakóikat az Alföldre.

Égésében elmontható, hogy a ruszin-magyar nyelvhatár Ugocsában még ma sem rögzült véglegesen. Ha külső erők nem befolyásolják a folyamatot, a magyarság száma a jelenlegihez képest emelkedni fog (ui. a magyar anyanyelvű görögkatolikusok jelentős részét ma ukránként tartják számon, még a csehszlovák népszámlálások „eredményeként”, elsősorban Csepén, de Batáron és Nevetlenfaluban is).

A máramarosi magyarság ma csak néhány nyelvszigeten él:

Técső	11 000-ből	3000
Visk	8000-ből	4000
Almaszlatina	9300-ből	3800

illetve szórványokban:

Huszt	2029
Bustyaháza	380
Rahó	1400
Kőrösmező	1100
Gyertyánliget	700

Kisebb, 1-200-as magyar szórvány több ipari, illetve adminisztratív központban is található a kárpátaljai hegyvidék más részén is.

A városok

Az 1989-es statisztikai adatok alapján mindössze 55.157 kárpátaljai magyar lakik városokban, míg az összlakosságból 473.207. Az arányokban tehát lényeges eltérés nincs, tudnunk kell azonban, hogy a magyar lakosság jelentős része kétlaki s faluhelyen is egyre urbanizáltabb életformát gyakorol. A hegyvidéki óriásfalvaknál s a Verhovinán ez még kevésbé jellemző.

A nemzetiségi kisebbségek legfájóbb pontja a városok elvesztése. Így van ez Kárpátalján is, de a józan számvetés érdekében le kell számolnunk azokkal az illúziókkal is, amelyek nagy többségű magyar városokat tartottak még a közelmúltban is számon. Azok a települések – adminisztratív, ipari és kereskedelmi központok – amelyek a nyelvhatáron voltak, nemcsak manipulatív módon változtatták statisztikai arculatukat, de sokban törvényszerűen is. Itt élt legnagyobb számban az ingadozó etnikai tudatú lakosság s a legnagyobb kereskedőelem, a zsidóság. Ezek különböző anyanyelvüként való felvétele s a hivatalnokréteg váltása szinte egyik napról a másikra megváltoztatta egy-egy város nemzetiségi arányait.

Város	magyar lakosság %-ban			
	1910	1930	1941	napjainkban
Ungvár	73,3	21,3	72,4	8,0
Munkács	59,3	18,2	57,4	9,6
Nagyszőlős	76,1	23,8	55,3	14,0

Huszt közel három évszázada elveszítette stratégiai fontosságát, periférikus helyzetéből csak a politika emelte ki (Kárpátalja második fővárosa!). Lakosságszáma szerint ma a terület harmadik települése, Beregszászt is megelőzve (31.387), magyar lakossága (2.029), nem domináns.

Técsőről, mint nyelvszigetről és a határvárosról, Csapról már szoltunk.

A fentiekhez még érdemes hozzátenni, hogy a magyar lakosság száma mind Ungváron, mind Munkácson nagyobb a hivatalosan nyilvántartottnál. Részben itt él a legtöbb nem magyar nemzetiségű magyar anyanyelvű és kétnyelvű ember, részben még ma sem túl jó ajánlólevél a központban vállalt hivatali, tudományos, egyéb munkához a bevallott magyar nemzetiség.

Ezzel együtt is Kárpátalja egyetlen magyar városa Beregszász. Az egykori megyeközpont 1919 után tudatosan nem fejlesztették (a cseh időszakban még városi rangját is megvonták). Statisztikáját is hosszabb ideig manipulálták. (Jelenleg is többezerrel több cukorjeggyel stb. kénytelen számolni a helyi közigazgatás, mint az a statisztikában szereplő 30.157 lakosból következne.) Túlzó volt az 1979-es népszámlálás adata is, amely több, mint tizenkétezer nem magyart, mindössze 56,7%-ot tartott nyilván. Mivel a terület összes nem magyar lakosából mindössze 10.000 marad a falvak leszámítása után, helyesnek tűnik, a 23-24.000-es becslés (Kocsis Károly 24.700-at feltételez), még akkor is, ha ezt a várost is erősen érinti a kivándorlás.

Napjainkra többé-kevésbé független és magyar képviselőket, vezetőket is magába foglaló kerületi tanács egyik első intézkedésként korlátozta, engedélyhez kötötte a beregszászi járásban való letelepedést és így korlátot emelt az elmúlt néhány évben ugárrszerűen megnőtt, belső területekről induló migráció elé. Valamelyest ez ie biztosítékot nyújt, hogy a kerület magyar falvai nem jutnak olyan sorsra, mint az ungvári agglomeráció. A kivándorlás és a most már két évtizede stabilan alacsony születésszám azonban elgondolkoztató, távlatban az etnikai összképre is hatással lehet.

Ruszinok Kárpátalján

Bár a történelem és a politika nemegyszer megkérdőjelezte létezését, a mai Kárpátalja legnagyobb létszámú nemzetisége a ruszin. Ennek a mai Kárpátalja mellett Szlovákiában, Romániában, délvidéki telepeken és észak-amerikai diaszpórákban élő, mintegy 1 milliós népnek a etnogenezise is sajátos, rendhagyó. Ha a legújabb sajtónyilvánosságot kapott legendától eltekintünk, a ruszin nép több, földrajzilag és etnikailag is különböző népségelemből alakult ki, végső formájában a XVIII: század végére, a Kárpátok régiójában egészen az adminisztratív határok végső megszilárdulásáig tartó permanens népvándorlás eredményeképpen.

A ruszinság alaprétegét az a gyér szláv népesség képezi, amelyet már a honfoglaló magyarság is itt talált. Nyelvi-nemzeti elkülönülésről természetesen akkor még nem beszélhetünk, de valószínűsíthető, hogy ezek részben a mai tudomásunk szerint nyugati szláv *fehér horvátok*, az ungi és borzsavai földvárakhoz, valamint a mai tiszaujlaki rév őrhelyeihez köthető *bolgárok* (Belegrád), valamint a vegyes etnikumú, a Balkántól a Kárpátok ivén egész Morvaországig vándorló vlach pásztornépből kiváló, valamely foglalkozás, vagy szolgálat révén ittmaradó népesség képviselői voltak. A gyepűrendszer idején, de még azt követően is igen gyér számban. Egységes etnikummá alakulásukban bontó szerepe volt annak a legendák szerint 40.000, valójában nyilván sokkal kevesebb embernek, akik Koriat litván fejedelem fiával, a menekülő Teodorral (Tódor, Fegyir) érkeztek a mai Kárpátaljára, a munkácsi királyi várbirtokra. A nagyszámú kíséret és szolgánép között voltak litván nemesek, de elsősorban a mai Beloruszia, Lengyelország és

Ukrajna határvidékeiről, a mai szóhazsnálattal „*polisuk etnokulturális régióból*” származó szlávok. Jellemző sorsazonosság: egészen a közelmúltis: – sokban még ma is – mind a polisuk, mind a ruszin etnikum létezését tagadta a hivatalos (szovjet, ukrán, belorusz, lengyel „tudomány”).

Ezekből a néprétegekből ötvöződött egybe a kárpátaljai ruszinok legvitatottabb csoportja, a „dolisnyák”. A későbbiekben a nagybirtokosok és a kincstár – elsősorban a kukorica és a burgonya megjelenése után – tudatosan törekedtek a lakatlan hegyvidék benépesítésére. A főképp Galíciából érkező telepések – bár az évszázadok során sokban azonosultak a már itt lakó ruszinokkal – néprajzilag a Kárpátok túloldalán élő lemák és bojkó (a Bukovinához közeli részeken a jóval később érkezett hucul) etnikai csoportokhoz kötődtek. Ezek azok a láncszemek, amelyek a ruszinságot a galíciaikon keresztül az ún. „nagyukránokhoz” kötik, s amelyek bonyolulttá teszik a nemzeti elkülönülés körüli vitákat.

Ezeket a vitákat az érintett nemzeteknek kell eldönteniük, illetve a ruszin népnek kell bizonyítania, hogy be tudja teljesíteni a nemzetté válás későn kezdődött és mesterségesen megszakított folyamatát.

A ruszin lakosság a Rákóczi-szabadságharc leverése után került túlsúlyba a mai Kárpátalján. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros hegyvidéki részén (lényegében a mai határok közt) 1715-ben 3.995, 1720-ban 4.302 ruszin családfőt vettek nyilvántartásba, miközben a magyar családok száma folyamatosan csökken és a mai területre vetítve 1.500-2.000 között mozgott. 1881-ben 270-280.000 ruszint találunk mintegy 100.000 magyarral szemben. 1910-ben 336.000, 1930-ban 447.000 ruszint vettek számba Kárpátalján a népszámlálások, míg az utolsó két felmérés (1979-ben és 1989-ben) 898.606, illetve 976.749 ukrán regisztrált. Tény ugyanakkor, hogy jelen pillanatban a kárpátaljai ukránok/ruszínok identitástudata bizonytalan. „Köszönhető” ez a sok évtizedes ellenpropagandának, terrornak, s annak a 20-25%-nyi, de legalább 200.000-es, a belső területekről áttelepült ukrán, illetve *disszimilált* helyi ruszin rétegnek, amely a politikai, gazdasági és kulturális irányításban még ma is hangadó. A fennmaradó 600.000-es ruszinság is csak becslés, elsősorban a „különleges státusról” szóló népszavazásra, valamint a ruszin szövetség adataira alapul. Az Ukrán Tudományos Akadémia által a közelmúltban végzett felmérés szerint a személyi adatokban nyilvántartott ukrán lakosságnak mindössze *egyharmada* nem tartja magát „nagyukránnak” (önmeghatározásai: ruszin, ruszin-ukrán, magyar-orosz, rutén!). Ugyanakkor a megkérdezettek mindössze 23%-a nem lát különbséget a ruszin és az ukrán közt, a többiek elismerik a kárpátaljai ruszinok sajátos hagyományait és kultúráját. (Köztük 2,2% magyarnak tartja a ruszinokat; valószínűleg a „statisztikai” ruszinok válasza adja ezt az adatot.) Érezhetően tehát egy bonyolult folyamat még nehezen körühatárolható szakaszában történt a felmérés. Nehézzé teszi a választ a görög katolikus és pravoszláv vallás közti különbség is. A sokáig üldözött unitások sokban vallásukban látják nemzetiségüket is. (Ugocsaiban a görög katolikus az „orosz”, míg a református a „magyar” vallás. Ennek alapján írták be ruszinnak-ukránnak még a csehszlovák hatóságok tucatnyi ugocsai falu magyar görög katolikusait.)

Igazságában is erőltetett frázis, hogy az egységesülés az elkülönülésen át vezetett. Csak saját megkülönböztető jegeit felmutatva csatlakozhat a ruszinság is a közép-európai népek közösségéhez anélkül, hogy a szovjet, csehszlovák, jugoszláv áterminológia ténnyé súlylatanná és értelmetlenné nemzeti létét. De ha ezt tudjuk, szükséges-e a végletes elkülönítés?! Miért tagadjuk a kettős, akár hármassal azonosított? A közelmúltban eltávozott mártír sorsú görög katolikus kanonok, *Bendász István* egyszerre volt büszke vallására, litván származására, ruszin és egyben magyar voltára. S nem volt egyedül. Részben a nyelvhatáron, részben Kárpátalja városaiban tízezerrel élnek emberek, akiket – ha a nyelvtudás már nem mindig – a megfoghatatlan, megnevezhetetlen örökség egy másik kultúrához, néphez (is) köt. Elmagyarosodott ruszin elruszinodott magyar? Miért a hitvallás kényszere, az értékek elfogadása helyett? A ruszin nép egyszerre testvére az ukránoknak és a magyarnak. „Rákóczi hű népe” – mondtuk. Most nekünk kell történelmi sértettségünk, nem felejthető tragédiáink gyászából kilépnünk és magunkhoz ölelni azt a testvérnépet, amelynek mindeztől még létezését is tagadták. A mindannyiunk hité-

reményét megalázó XX. századból kell kilépnünk, velük, akikkel múltunk és remélt jövőnk is összeköt.

A többévszázados együttélésekből fakadó tanulságokat már sokan (és sokféleképpen) felmutatták. Csak egy újabb példa, amit *Volodimir Fediniszin* Ja ruszin i moj szin – ruszin (Ruszin vagyok és a fiam is az) c. esszéjében ír (Zakarpatszka Pravda, 1990. aug. 16.): A mi irodalmunk magyar, szlovák és persze latin nyelven született.” Joggal idézi tehát *Ortutay Gyula* a történelem és a néprajz megvesztegethetetlen tanúságtételét: „a magyar és a ruszin nép kapcsolata termékeny és eleven volt, addig, amíg külső erők ideiglenesen szét nem rombolták ezt a kapcsolatot. Sok minden egyéb mellett... a ruszin és magyar kapcsolatok a nemzetiségi együttélés szép példáját mutatják.”

Mik voltak azok a külső erők? Elsősorban a pánszlávizmusból kiágazó ruszofil és ukránofil irányzatok, amelyeket a cári propaganda, majd a cseh kormányzat tudatosan támogatott az autochton ruszin s szinte természetesen magyarbarát irányzattal szemben. (Csak példaképpen: Trianon után az akkor még érintetlen magyar etnikum központjában, a beregszászi gimnáziumban ruszin tagozatot nyitottak, de annak *ruszin* igazgatóját ruszin volta és meggyőződése miatt hamarosan cseh adminisztrátorral váltották fel.)

Ekkoriban születtek azok az áltudományos teóriák is, amelyek a szovjet időszakban „virágoztak ki”, s valóságtartalmukban alul-, fantáziagazdagságukban felülmúlták a dako-román elméletet is.

Részlet a szerző Kárpátalja története és kultúrtörténete című könyvéből, melyet a Bereményi Kiadó kíván megjelentetni.